

OTPORNOST HRVATSKOG GRADITELJSTVA NA KRIZU

Mr.sc. Maja-Marija Nahod, dipl.ing.građ.
Građevinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska
majan@grad.hr
Zdravko Jurčec, Civ.Eng.
Jurcon Projekt d.o.o., Hrvatska
jurconprojekt@jurconprojekt.hr

Sažetak

Otpornost na krizu je karakteristika koja je proporcionalna konkurentnosti. Gospodarstvo zemlje pak direktno utječe na aktivnosti u graditeljstvu, a s druge strane one mogu biti pokretač oporavka iz gospodarske krize. Prema rezultatima Svjetskog centra za konkurentnost Hrvatska je na ljestvici od 60 zemalja 2013. godine zauzela posljednje mjesto. Javni dug i nezaposlenost su se od 2008. godine udvostručili. Hrvatsko gospodarstvo nije otporno na krizu, a građevinarstvo još manje. Rad se bavi uzročno posljedičnom vezom takvog stanja i predlaže mjere kojima se može direktno i indirektno utjecati na poboljšanje takvog stanja. Daje se kraći prikaz konteksta te potvrđuje ranije dokazana činjenica da postoji visok stupanj utjecaja zakonskih rješenja građevinske regulative u širem smislu na stanje u graditeljstvu i pratećim djelatnostima, čija refleksija se direktno odražava na makroekonomsko stanje Republike Hrvatske.

Ključne riječi: građevinarstvo, gospodarstvo, Hrvatska, prikaz stanja

Uvod

Ranijim istraživanjem (Jurčec, Nahod, 2012) prikazan je visok stupanj utjecaja zakonskih rješenja građevinske regulative u širem smislu na stanje u graditeljstvu i pratećim djelatnostima te refleksija takvog stanja na makroekonomske pokazatelje Republike Hrvatske.

Mogućnost upotrebe graditeljskih aktivnosti putem investicija sa visokim učešćem građevinskih radova kao alata za stabilizaciju ekonomije može predstavljati ključnu odrednicu u nacionalnoj strategiji razvoja i kritična je komponenta za razvoj ekonomije uopće (Giang, Sui Pheng, 2011). Tijekom ekonomskog razvoja potrebno je da graditeljstvo ubrzano napreduje kako bi stvorilo infrastrukturni temelj i sadržaje za rast ekonomije (HGK, 2010). Njemačka je odličan primjer u kojem je izbalansiran razvoj gospodarstva sa realizacijama u graditeljstvu. Država mora poticati proizvodnju jer tako trajno dobiva i stvara bogatstvo za buduće generacije.

Ekonomika je znanost već odavno empirijski utvrdila kako je graditeljstvo kao gospodarski sektor izuzetno elastično na fluktuacije privredne aktivnosti i poslovne cikluse (Čavrak, Družić

et al, 2011). Siguran znak gospodarskog oporavka neke ekonomije rast je obima radova u graditeljstvu koje svojim poznatim multiplikativnim učinkom utječe na ubrzanje ukupnog rasta. Takav bi se smjer ekonomske aktivnosti neizostavno evidentirao i u rastu graditeljskog proizvodnog kapitala, što se danas još uvijek ne događa.

2. Kretanje hrvatskog graditeljstva kroz povijest (kratak osvrt)

Ekonomski rast u Hrvatskoj počinje tek u drugoj polovici 19. st., prodorom kapitalizma i prestankom turske opasnosti. Hrvatska je od tada prošla nekoliko ratova, što je ostavilo trag na životne prilike i standard. Usporedbe radi, životni standard se u zadnjih 5 stoljeća u SAD-u povećao za 70 puta, u Velikoj Britaniji i Nizozemskoj za 28 puta, u Italiji 17 puta i u Hrvatskoj svega 11 puta.

Razdoblja najvećeg gospodarskog razvoja i rasta životnog standarda u Hrvatskoj su 1870. - 1913.g. te 1950. - 1980.g. Usprkos činjenici da je u 20. stoljeću Hrvatska prošla dva svjetska i domovinski rat, Hrvatska je tijekom 20. stoljeća uvećala svoj BDP gotovo 9 puta, sa prosječnim godišnjom stopom rasta od 2,19% (Čavrak, Družić et al, 2011). S obzirom na istovremeni prirast stanovništva od samo 1,4 puta, ostvaren je i znatan napredak u rastu BDP-a po stanovniku, koji je porastao za više od 6 puta. Stope rasta hrvatskog BDP-a i per capita BDP-a tijekom čitavog 20. st. mogu se u globalnim razmjerima ocijeniti vrlo zadovoljavajućim i visokim jer se sve stope iznad 1,5% godišnje u dugom roku smatraju povoljnim.

No ovakvim dugoročnim globalnim kretanjima valja pridružiti izrazito oscilirajuće kretanje makroekonomskih varijabli u specifičnim kraćim razdobljima. Naime, dugoročna slika rasta BDP-a u pojedinim manjim vremenskim segmentima (godišnjim) pomoću kretanja bruto domaćeg proizvoda pokazuje visoku nestabilnost gospodarskih gibanja. Godišnje oscilacije su primjetne gotovo u svim razdobljima, uključujući i razdoblje prije 1980. godine. Davne 1960. g., koja je poznata po gospodarskom prosperitetu, godišnje stope rasta poprimaju naizmjenice vrijednosti od 7%, 2%, 10% i 3%. Takve oscilacije i kretanja ekstremnih vrijednosti na godišnjim razinama upućuju na probleme duboke strukturne neravnoteže hrvatskog gospodarstva, pri čemu promjene državno-pravnog okvira i društveno-ekonomskog sustava ne ublažavaju već u pravilu intenziviraju takvo stanje.

Za nas je u ovom trenutku posebno aktualna zadnja (poslijeratna) faza u kojoj se politika nije bazirala na proteklom iskustvu, kao što je to bilo u razvijenim dijelovima svijeta, čime se dozvolilo ponavljanje sličnih scenarija koji su se jednostavno radi ponavljanja uvjeta mogli predvidjeti.

U razdoblju od početka krize 1980-ih do stabilizacijskog programa iz listopada 1993.g. životni standard je u odnosu na SAD konstantno padao (tijekom 1980-ih je BDP u Hrvatskoj stagnirao, ali je u SAD-u nakon recesije 1982.g. počeo ubrzano rasti), tako da je Hrvatska 1993.g. bila na 10% životnog standarda SAD-a.

Početak '80-ih prošlog stoljeća dolazi do znatnog pada investicijskih ulaganja u Jugoslaviji i Hrvatskoj. Uzroke zastoja treba tražiti u investicijski vrlo aktivnoj drugoj polovici

sedamdesetih godina, kad su investicije bile znatno iznad realnih mogućnosti društva, tj. teret investicijskog ciklusa prebacivao se na neko buduće razdoblje (Jurčec, Skendrović i Đukan, 1990). Tada je registriran relativno velik udio građevinarstva u BDP-u (12,06% 1980.g.), dok je u razvijenim zemljama stanje znatno drukčije. Austrija tih godina (1980. i 1984.g.) ima udio graditeljstva u BDP-u od 7,7% i 7,1%, Njemačka 7,1% i 6,7%, a Velika Britanija 5,7% i 5,0%).

Takvo stanje rezultat je nesposobnosti prilagodbe uvjetima tržišta, što povećava nekonkurentnost. Udio graditeljstva u BDP-u Hrvatske 1984.g. je bio 68,8% udjela graditeljstva u BDP-u u odnosu na 1980. g., a istovremeno je broj zaposlenih u graditeljstvu nerazmjernan u odnosu na BDP za isto razdoblje (1984. g. je veća zaposlenost u sektoru graditeljstva, tj. 1980.g. je za 5,8% manja od zaposlenosti u 1984.g.). Dakle, zaposlenost raste, a udio graditeljstva u BDP-u pada, što ne odgovara politici održivog razvoja. Tih godina razlozi su ležali u unutrašnjim tromostima i visokom stupnju solidarnosti kojim veliki sustavi (tadašnje OOUR-i) nisu bili prilagođeni nastalim promjenama (Jurčec, Skendrović and Đukan, 1990). 2012.g. čini se da se povijest ponovila. Umjesto da se iz prethodnog iskustva izvuku pouke, greške se ponavljaju. 2012.g. osnovna karakteristika graditeljstva je ponovo nerazmjer između raspoloživih kapaciteta i potreba domaćeg tržišta.

Uzmemo li kao prirodnu činjenicu da tržište investicijskih usluga ne može konstantno rasti onda uzroke neprimjereno duboke krize primarno treba tražiti u prevelikim oscilacijama tržišta i presporoj prilagodbi graditeljstva uvjetima recesije, čemu uvelike doprinosi česta promjena zakonske regulative u graditeljstvu Republike Hrvatske.

Svjetska iskustva kroz povijest pokazuju da su male organizacije najbolji amortizer tržišnih promjena. One se stvaraju i odumiru bez velikih ekonomskih potresa, prelaze iz jedne u drugu djelatnost, s jednog na drugo tržište isključivo orijentacijom prema profitu. Tako novonastale vrijednosti gotovo u pravilu kompenziraju gubitke uzrokovane preorijentacijom u proizvodnji (Jurčec, Skendrović i Đukan, 1990). U SR Njemačkoj, Velikoj Britaniji i Austriji u '80.-im godinama prošlog stoljeća većina graditeljskih poduzeća na tržištu činili su sustavi s manjim brojem zaposlenih. Austrija je imala najveći postotak tvrtki sa 100-500 zaposlenih, SR Njemačka sa 0-20 zaposlenih, Velika Britanija sa 100-500, a tadašnja SR Jugoslavija svoju graditeljsku djelatnost bazirala je na organizacijama s više od 500 zaposlenih, u gotovo 50% graditeljskih organizacija. U 90-im godinama prošlog stoljeća konstatirano je nužno hitno prestrukturiranje privrede i angažiranje sredstava koji će potaknuti ulaganja. 1988/89. godine počinju intervencije za spas gospodarstva. Politika gospodarenja je interventna politika koja nastoji u čim kraćem roku postići, makar kratkoročne, rezultate. Naglasak nije stavljen na dugoročnost jer je gospodarstvo bilo u tako velikoj krizi da se nastojalo spasiti sve što se spasiti da, čim prije tim bolje. Dno je dosegnuto 1991. godine. Vrijednost građevinskih radova pada na cca 30% vrijednosti građevinskih radova početkom 1980. godine. Ratna razaranja produbljuju patološke pojave u ionako već kriznom gospodarstvu. 1995/96. g. započinje obnova ratom razrušenih objekata, čime se graditeljstvo lagano diže sa povećanjem vrijednosti izvršenih građevinskih radova.

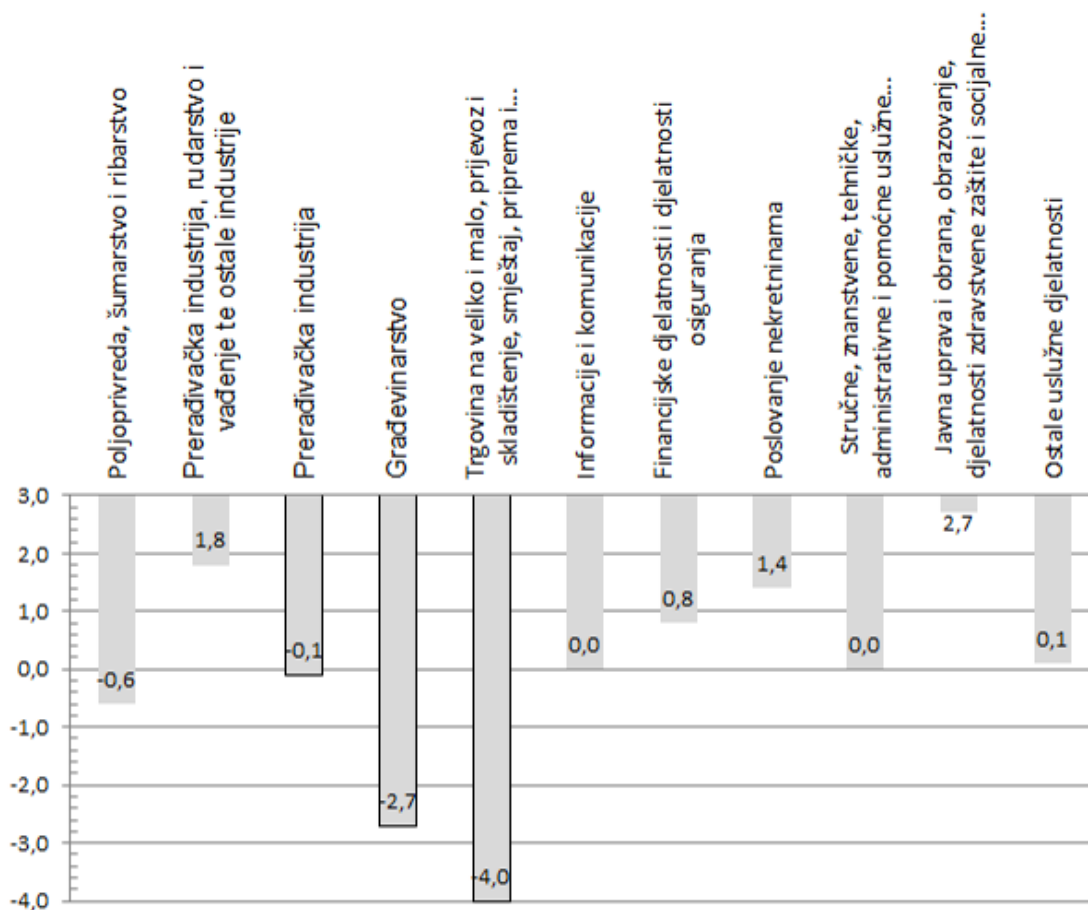
Danas, nakon 22 godine, ponovo se može konstatirati da gospodarski sektor nema dovoljno vlastitih potencijala za novi investicijski ciklus, a priliv stranog kapitala koji se ne bi zasnivao na kreditnim odnosima nego na bazi ulaganja ne ostvaruje se željenim tempom. Problemi

konstatirani ranijim istraživanjima: naplate, neriješeni odnosi, nedovoljna uposlenost, opća nelikvidnost investitora, kooperanata i samih graditeljskih poduzeća i danas su kameni spoticaja za izlazak graditeljstva iz recesije kao što je to bilo i prije 25 godina (Jurčec, Skendrović and Đukan, 1990). Što se veličine poslovnih sustava tiče, u Republici Hrvatskoj 8,5% poduzetnika stvara više od 78% prihoda i 85,5% dobiti, te ima više od 11% zaposlenih (Privredni vjesnik, 2012.). Barem dva puta u povijesti zakonske regulative su omogućile i poticale stvaranje većih poslovnih sustava, čije tromosti nisu mogle slijediti promjene regulative i tržišnih zahtjeva te stvorile gubitke koji su svojim udjelom postale državni problem gospodarstva. Dok se male tvrtke stvaraju i raspadaju stvarajući manje, ali stabilne i održive dobiti, veliki sustavi u rubnim uvjetima kakvi su postavljeni u Hrvatskoj već dva puta su dokazale svoju neefikasnost i povukle za sobom stanje u cijelom gospodarstvu, a ono ih je postavilo na poziciju koju su imale.

Udio djelatnosti u bruto domaćem proizvodu jasno pokazuje da se u građevinarstvu događa jedna od najvećih promjena u udjelu u bruto domaćem proizvodu (v. tablica 1., graf 1.). Drugim riječima, u strukturi pada BDP-a građevinarstvo očekivano zauzima važnu poziciju. S obzirom na tu ukazanu činjenicu, o graditeljstvu kao djelatnosti potrebno je voditi brigu, a ne eventualno kretanje prepustiti slučaju.

Tablica 1. Struktura bruto domaćeg proizvoda (HGK, 2013.)

Djelatnost (prema nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti, v. 2007.)	2008.	2013. (Q1)	Razlika
Poljoprivreda, šumarstvo i Ribarstvo	4,3	3,7	-0,6
Prerađivačka industrija, rudarstvo i vađenje te ostale industrije	16,4	18,2	1,8
Prerađivačka industrija	13,5	13,4	-0,1
Građevinarstvo	7,3	4,6	-2,7
Trgovina na veliko i malo, prijevoz i skladištenje, smještaj, priprema i usluživanje hrane	18,5	14,5	-4,0
Informacije i komunikacije	4,3	4,3	0,0
Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	5,6	6,4	0,8
Poslovanje nekretninama	8,5	9,9	1,4
Stručne, znanstvene, tehničke, administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	6,5	6,5	0,0
Javna uprava i obrana, obrazovanje, djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	12,0	14,7	2,7
Ostale uslužne djelatnosti	2,2	2,3	0,1

Graf 1. Struktura promjene BDP-a (odnos 2008. i 2013.g.)

3. Poslovni subjekti u graditeljstvu RH

Kako je zadnjih godina obim građevinskih radova padao, poslovni subjekti u građevinarstvu ušli su u razdoblje otpuštanja radnika, novih neviđenih izazova u poslovanju i smanjenju djelatnosti. Analiza stanja poslovnih subjekata u građevinarstvu RH pokazuje da samo fleksibilni sustavi koji su se brzo restrukturiraju ili djelomično mijenjaju tržišnu nišu, ovisno o potrebama tržišta, opstaju na tržištu.

Tržište je nakon ostvarenja nerealno visokih investicija postalo divlje u nadi da će ostati na istoj razini, što se nije smjelo očekivati. Ignoriranje pravog stanja samo je otežalo i usporilo prilagodbu, u čemu mnogi nisu uspjeli.

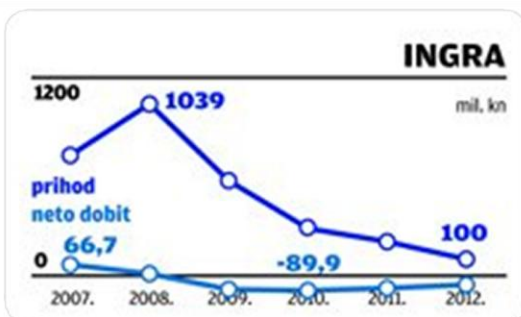
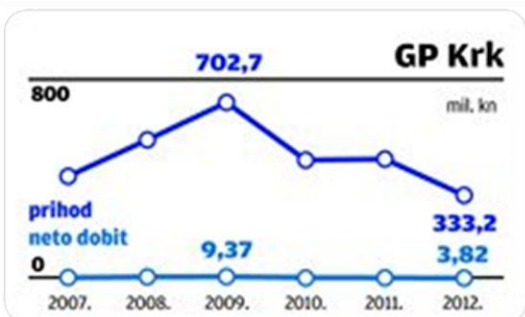
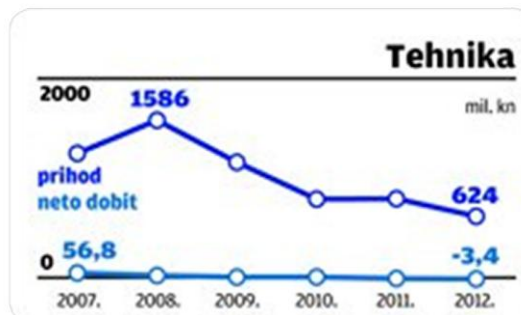
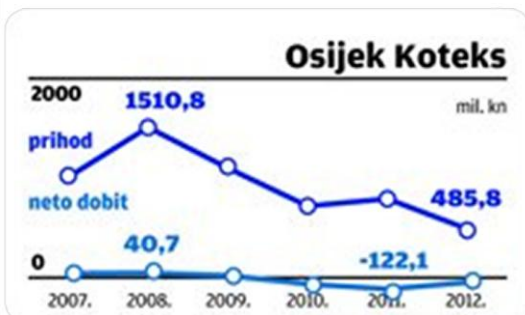
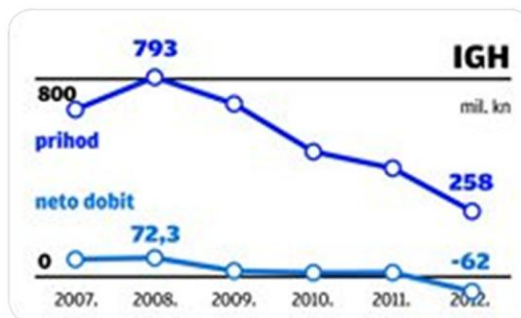
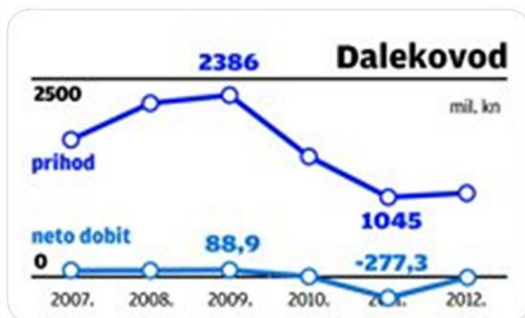
Razina zaposlenosti iz predtranzicijskog razdoblja od preko 1,6 milijuna zaposlenih još uvijek nije ni približno postignuta. Iako se veličina radnog kontingenta između ostalog zbog starenja stanovništva smanjuje, niska participacija ostavlja prostor da se u budućem razdoblju veličina ponude rada u hrvatskom gospodarstvu može i dalje povećavati. Politiku uvoza radne snage koja pomaže usklađivanju specifičnih potreba gospodarstva također treba pomnije planirati i realizirati (i danas se usprkos visokoj nezaposlenosti uvozi deficitarna radna snaga, između ostalog i za graditeljstvo).

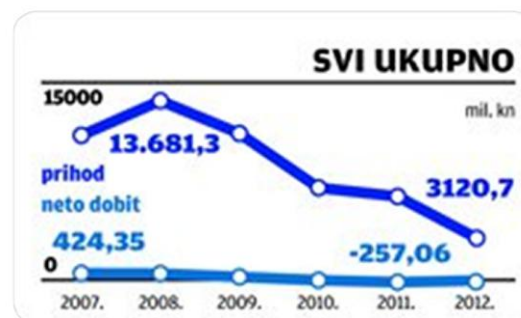
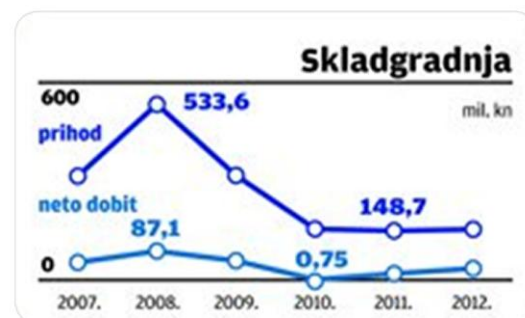
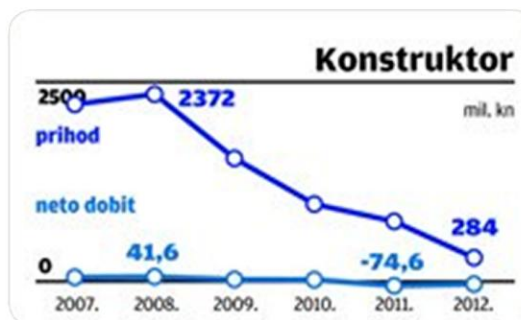
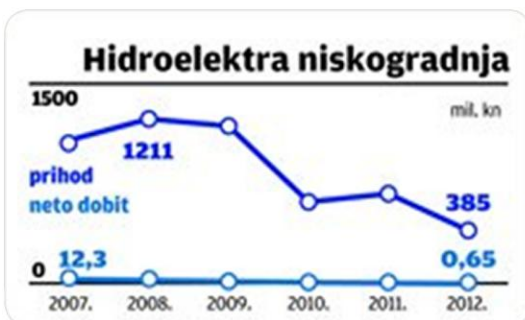
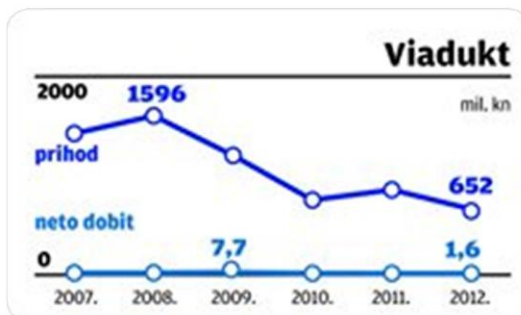
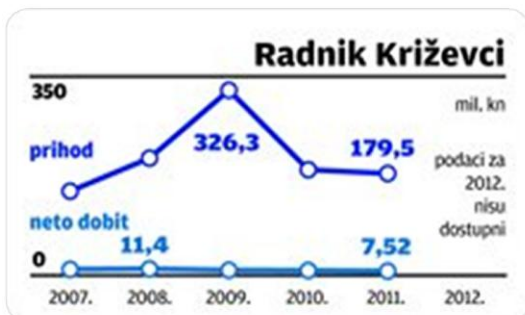
Broj zaposlenih u graditeljstvu se od 2008. g. (oko 98.850 radnika) do ožujka 2012.g. (oko 78.850 zaposlenih) smanjio za oko 20.000, tj. za više od 20%. S obzirom na stanje nakon ožujka 2012. godine, za očekivati je daljnje, sve brže raspuštanje radne snage u

građevinarstvu. Prognoze ukazuju da je za očekivati raspuštanje daljnjih cca 30.000 radnika do kraja 2013. godine, što će građevinarstvo dovesti na manje od 50% zaposlenih u odnosu na 2008. g. Pribroji li se tome činjenica da je iznos neizvršenih plaćanja u građevinarstvu danas oko 9 milijardi HRK (ukupno oko 25% svih neizvršenih financijskih obaveza u Republici Hrvatskoj) (Fina, 2013.), te vrlo niska konkurentnost Republike Hrvatske, pitanje što Hrvatska može napraviti da bi se spasilo građevinarstvo postaje vrlo ozbiljno pitanje.

Trenutno je od 11 najvećih domaćih hrvatskih građevinskih tvrtki više od polovice u postupku predstečajne nagodbe, blokade ili velikih problema s likvidnošću.

U nastavku se dalje prikazu prihoda i neto dobiti nekih od najvećih hrvatskih tvrtki koji se mogu naći već javno objavljeni.

Iz grafova je očigledno da se u graditeljstvu od 2008. g. bilježi stalni trend pada prihoda i dobiti. Nijedna tvrtka koja je 2008. g. imala najveće prihode nije do 2010. g. uspjela zadržati tadašnju razinu prihoda, osim tvrtki koje su poslovale u inozemstvu pa su donekle ublažile negativni trend drastičnog smanjenja prihoda. S obzirom da se ista manifestacija dogodila svim sustavima, uzroci takvog stanja ili su vanjske prirode i ne izviru iz samih organizacija ili su sve organizacije napravile pogrešku koja ih je dovela do podjednako lošeg rezultata. Nameće se samo po sebi da je zakonska regulativa, čije se promjene poklapaju sa promjenama dinamike uspješnosti najvećih tvrtki, te nefleksibilnost sustava, dovelo do ovog stanja. Zanimljiv je podatak da se ništa od 2008. do 2013.g. nije dogodilo što bi dalo konkretne rezultate u oporavku iz krize. Usprkos svim nastojanjima da se graditeljstvo oporavi, trendovi ukazuju da je ona kao djelatnost ipak u znatno lošijoj poziciji nego ostale djelatnosti, a druga je djelatnost po redu koja negativno utječe na strukturu pada BDP-a zemlje.

Jedan od najvažnijih pokazatelja otpornosti djelatnosti na krizu je konkurentnost. Konkurentnost se mjeri prema učinkovitosti institucija, infrastrukture, zdravstva, obrazovanja, financijskog tržišta, tehnološke razvijenosti i kapaciteta inovativnosti. Podatak Svjetskog centra za konkurentnost, koji Hrvatsku prema najnovijim istraživanjima postavlja na posljednje mjesto u listi od 60 država, jest problem jer je otpornost graditeljstva na krizu

proporcionalan konkurentnosti. Jačanje konkurentnosti kao alata za povećanje otpornosti graditeljstva na krizu je domena državnih institucija i poslovnih subjekata samih. Prema provedenom istraživanju, konkurentnost je parametar o kojem se ne vodi dovoljno računa u mjerama kojima se nastoji doprinijeti oporavku iz krize ili je odnos mjera i konkurentnosti nejasno izražen, a trebao bi biti u fokusu svakog nastojanja.

4. Zaključak

Hrvatsko gospodarstvo očito nije otporno na krizu, a graditeljstvo još manje. S obzirom da takav trend može potpuno uništiti jednu domaću djelatnost, sada je više nego ikada važno sagledati razloge takvih trendova i stvoriti platformu za oporavak. Dva su osnovna razloga tako slabe otpornosti graditeljstva na krizu: objektivni i subjektivni. Objektivno, Hrvatska je malo tržište koje sada unutar Europske unije treba jačati konkurentnost na tržištu EU-a da bi se stanje popravilo. Tim dijelom izazova trebaju se baviti poslovni sustavi. Subjektivno, Hrvatska je sama sustavno stvorila funkcioniranje bazirano na velikim sustavima, što se mora promijeniti da bi tržište opstalo. To je moguće kroz prilagodbu zakonske regulative, natječaje i ostale instrumente države kojima se može približiti uvjetima u kojima se poslovni sustavi u graditeljstvu nalaze, dopuštajući im opstanak i razvoj u manjim nišama.

Zadržavajući smjer u kojem gospodarstvo i česte promjene zakonske regulative idu, moguće je daljnje nestajanje hrvatskih tvrtki u domaćem graditeljstvu. Donosioci zakona trebali bi provoditi analizu spremnosti građevinskog sektora da prihvati zahtjeve novog vremena i uvjeta, a poslovni sustavi se okrenuti akcijama za povećanje konkurentnosti.

References

- Čavrak V., Družić I., Grahovac P. i sur. (2011). *Gospodarstvo Hrvatske, Politička Kultura*, Zagreb
- Đukan, P. (2009). *Hrvatsko građevinarstvo u uvjetima recesije, predavanje sa stručnog seminara Aktualne građevinsko-tehničke regulative*, Zagreb
- Giang, D.T.H., Sui Pheng L. (2011). *Role of construction in economic development: Review of key concepts in the past 40 years*, Habitat International, Vol 35/1
- Hrvatska gospodarska komora (HGK) (2011). *Izveštaj o Hrvatskom graditeljstvu*, HGK
- Hrvatska gospodarska komora (HGK) (2013). *Izveštaj o Hrvatskom graditeljstvu*, HGK
- Z. Jurčec, V. Skendrović, P. Đukan (1990). *Osnove programa oživljavanja investicijske aktivnosti u SR Hrvatskoj*, Građevinski Institut Zagreb
- Z. Jurčec, M.-M. Nahod (2012). *Hrvatsko graditeljstvo u uvjetima recesije*, Sabor hrvatskih graditelja, Cavtat
- Privredni vjesnik (2012). *400 najvećih hrvatskih tvrtki u 2011. godini*, Zagreb